

ეს საჯარო პოლიტიკის ნარკვევი ერთ-ერთია მწვანე ალტერნატივას მიერ მომზადებული ანალიტიკური ნაშრომებიდან, რომლებიც ქვეყნის მდგრადი განვითარებისთვის აქტუალურ საკითხებს ეხება. მისი მიზანია წამოწიოს საჯარო პოლიტიკის კონკრეტულ სფეროში გადაუდებლად გადასაჭრელი საკითხები და ხელი შეუწყოს დისკუსიას ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისა და გარემოსდაცვითი მიზნების ჰარმონიულად მიღწევის გზებზე.

წარმოდგენილი ნარკვევი განკუთვნილია იმ ორგანიზაციებისა და პირებისთვის, რომლებიც იღებენ გადაწყვეტილებებს საქართველოს საჯარო პოლიტიკისა და მმართველობის საკითხებზე. ნაშრომი, ასევე, სასარგებლო იქნება მათთვის, ვინც ცდილობს ზეგავლენა მოახდინოს საქართველოს საჯარო პოლიტიკაზე, მისი გაუმჯობესების მიზნით.

2014-2015 წლებში ასოცირების დღის წესრიგით განსაზღვრული გარემოსდაცვითი ვალდებულებების შესრულების შეფასება

2014-2015 წლები.

2014 წლის 27 ივნისს ხელი მოეწერა „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმებას“¹. ამ ხელშეკრულებით, საქართველომ აიღო ვალდებულება, გაატაროს რეფორმები და უზრუნველყოს ქვეყნის კანონმდებლობის ევროკავშირის 300-მდე სამართლებრივ აქტთან პროგრესული დაახლოება (ეტაპობრივად, შეთანხმებული ვადების მიხედვით), მათ შორის, გარემოს დაცვისა და მდგრადი განვითარების სფეროში.

ამ ანგარიშის მიზანია, შეფასდეს ასოცირების შესახებ ხელშეკრულებისა და ასოცირების დღის წესრიგით აღებული ვალდებულებების შესრულების მდგომარეობა გარემოს დაცვის სექტორის რეფორმის კუთხით და მასთან დაკავშირებული სამუშაო პროცესი;

ანგარიში ეყრდნობა მთელი რიგ დოკუმენტებს, მათ შორის, საქართველოს მთავრობის ასოცირების შესახებ ხელშეკრულების განსახორციელებელი 2014 და 2015 წლის სამოქმედო გეგმებსა და მათი შესრულების ანგარიშებს, ევროკავშირთან დაახლოების პროცესის საგზაო რუკას გარემოს დაცვისა და კლიმატთან დაკავშირებული ქმედებების საკითხებში², აგრეთვე სახელმწიფოს მიერ საჯარო ინფორმაციის გაცემაზე მოთხოვნების პასუხად შესაბამისი სახელმწიფო უწყებებისგან მიღებულ საჯარო ინფორმაციას, შესაბამისი კანონებისა და კანონპროექტების ანალიზს, ასევე შესაბამისი ანგარიშებსა და ექსპერტთა დასკვნებს და დაინტერესებული მხარეთა მიერ გაკეთებული ოფიციალურ განცხადებებს.

წინამდებარე ანგარიშში წარმოდგენილია გარემოს დაცვისა და მდგრადი განვითარების სექტორში ზოგიერთი მიმართულებით განხორციელებული საქმიანობების მონიტორინგის შედეგები და სექტორში არსებული ძირითადი გამოწვევები,

ევროკავშირის კანონმდებლობასა და პრაქტიკასთან ჰარმონიზაციის კუთხით, შემდეგ სფეროებში³:

- საზოგადოების მონაწილეობა;
- გარემოსდაცვითი მმართველობა და ჰორიზონტული საკითხები;

1, ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთის მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებსა და მეორეს მხრივ, საქართველოს შორის

2 http://moe.gov.ge/files/news_img/2015/ivnisi/sagzao_ruka/AA-DCFTA_Roadmap_GEO.pdf

3 მწვანე ალტერნატივა პერიოდულად გამოაქვეყნებს როგორც შესრულების მონიტორინგის, ასევე შესრულების ეფექტურობის ანგარიშებს.

- ჰაერის ხარისხი;
- წყლის ხარისხი და წყლის რესურსების მართვა;
- ბიომრავალფეროვნების დაცვა;
- სატყეო სექტორთან დაკავშირებული საკითხები.

ზოგადი შეფასება

2015 წელს საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ ევროკავშირის ექსპერტების დახმარებით შეიმუშავა ევროკავშირთან დაახლოების პროცესის საგზაო რუკა გარემოს დაცვისა და კლიმატთან დაკავშირებული ქმედებების საკითხში.

ასოცირების დღის წესრიგის 2014⁴ და 2015 წლის სამოქმედო გეგმის გარემოს დაცვის ნაწილისგან განსხვავებით, საგზაო რუკა რეალურად წარმოაჩენს დროში გაწერილ საქმიანობებს, ამა თუ იმ სექტორის რეფორმირების მიზნით. ამასთან, საგზო რუკა თითოეული ქმედებისთვის განსაზღვრავს სექტორში არსებულ სირთულეებსა და პრიორიტეტების განსაზღვრის კრიტერიუმებს⁵, კონკრეტულ პასუხიმგებელ უწყებას (სამსახურის/სააგენტოს) დონეზე, განსაზღვრავს შუალედურ და საბოლოო ინდიკატორებს და შესაბამის თარიღებს. ეს, ეროვნული სამოქმედო გეგმისგან განსხვავებით, ბევრად უფრო მეტ საშუალებას იძლევა შეფასებისა და მონიტორინგისთვის.

სამუშაო პროცესთან დაკავშირებული პრობლემები

გარემოს დაცვის ნაწილში, 2014-2015 წლის ასოცირების შეთანხმების ეროვნული სამოქმედო გეგმებისა და საგზაო რუკის შესრულების ანალიზი აჩვენებს, რომ დაწყებულია მუშაობა გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის ჰარმონიზებისთვის, როგორც ჰორიზონტული, ისე სექტორული (ჰაერი, წყალი, ბიომრავალფეროვნება, ტყე და სხვ) მიმართულებით. თუმცა, ამავდროულად, არცერთი კანონპროექტი არაა დამტკიცებული, მათ შორის, ის კანონებიც, რომლებიც გეგმის თანახმად, უკვე დამტკიცებული, ან სულ მცირე, წარდგენილი უნდა იყოს პარლამენტში განსახილველად. პროცესების გადავადება მოსალოდნელი იყო. გარემოს დაცვა რთული სექტორია, სადაც ბევრი დაინტერესებული მხარეა და შესაბამისად, რთულია კონსენსუსის მიღწევა. სწორედ ამიტომ, მნიშვნელოვანია, რომ სამინისტრომ გაიზიაროს სამუშაო პროცესთან დაკავშირებული რეკომენდაციები, საგზაო რუკის თანახმად პრიორიტეტები განისაზღვრა შემდეგი კრიტერიუმებით:

- ასოცირების შეთანხმების დანართების ან სხვა წყაროების მიერ განსაზღვრული ვადები;
- ინფორმაცია პოტენციური ან ამჟამად ხელმისაწვდომი დაფინანსების შესახებ საერთაშორისო დონორის მხრიდან;
- ზოგიერთი აქტივობა პრიორიტეტულად გამოცხადდა გარემოსდაცვითი საჭიროებებიდან გამომდინარე ან იმის გამო, რომ ისინი, თუ შესაძლებელია, უნდა განხორციელდნენ სხვა, შედარებით დროულად განსახორციელებელ ღონისძიებებთან ერთად, ერთ პროექტში.

ხაზგასასმელია, რომ საგზაო რუკაში წარმოდგენილ საქმიანობათა უდიდესი ნაწილის განხორციელებისთვის საჭიროა დონორთა დახმარება. გამომდინარე აქედან, იზრდება დონორთა კოორდინაციის მნიშვნელობა.

მნიშვნელოვანია, რომ გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ შექმნას დონორთა მიერ დაფინანსებული პროექტების რეესტრი და ხელმისაწვდომი გახადოს ამ პროექტების ფარგლებში

⁴ 2014 წლის 3 სექტემბერს საქართველოს მთავრობის N1516 განკარგულებით დამტკიცდა ასოცირების დღის წესრიგის განხორციელების 2014 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმა.

⁵ თუმცა აღსანიშნავია, ისიც რომ ერთ-ერთ მთავარ კრიტერიუმად თითქმის ყველა სფეროში გვევლინება დონორის მიერ მხარდაჭერილი და/ან დაგეგმილი პროექტის არსებობა

მომზადებული დოკუმენტაცია. ყოველივე ეს გაზრდის სექტორში არსებული ცოდნისა და გამოცდილების გაზიარების შესაძლებლობებს.

რეესტრი, ასევე, უნდა მოიცავდეს ინფორმაციას იმ ორგანიზაციების შესახებ, რომელთა საშუალებითაც ხორციელდება საკონსულტაციო მომსახურება თუ ტექნიკური დახმარება, რაც საბოლოო ჯამში, გაზრდის მომსახურეობის ხარისხს.

მონიტორინგმა აჩვენა, რომ მთელ რიგ შემთხვევაში (მაგ. წყლის ჩარჩო კანონი, გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსი), საქმიანობების განხორციელება გადავადდა, თუმცა დონორის მიერ დაფინანსებული პროექტი დასრულებულია ან ბოლო ფაზაშია.

კანონპროექტების მომზადებისას, პროცესის გაწევის და/ან გარკვეული დაგვიანების პროცესი მკაფიოდ უნდა იყოს ახსნილი საზოგადოებისთვის. ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ საზოგადოებას ჰქონდეს ზუსტი, განახლებული ინფორმაცია ვადებთან და პროცესთან დაკავშირებით. მაგალითად, 2015 წლის 12 ნოემბერს დაგეგმილი იყო გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსის საჯარო განხილვა. განხილვამდე რამდენიმე დღით ადრე გამოცხადდა რომ განხილვა გადაიდო. სამინისტროს მხრიდან არ გაკეთებულა ოფიციალური განცხადება, თუ როდის შედგება საჯარო განხილვა და როგორი იქნება კანონის შემუშავების ახალი გრაფიკი.

საზოგადოების მონაწილეობა გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის შემუშავების პროცესში

ასოციაციების ხელშეკრულებით, აღებული ვალდებულებების შესრულების პროცესში, საზოგადოების მონაწილეობის პრაქტიკა არათანმიმდევრულია. ერთის მხრივ, რიგ შემთხვევაში, პროცესი საკმაოდ გახსნილია და არასამთავრობო ორგანიზაციების, ექსპერტთა და დაინტერესებული საზოგადოების მოსაზრებები აისახება ტექსტში; ხოლო მეორეს მხრივ, ზოგ შემთხვევაში, კანონმემოქმედებითი პროცესი დახურულია.

მაგალითად, სატყეო სექტორში, 2010 წელს საქართველოს ტყის კოდექსში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად, სატყეო სექტორის რეგულირება ხდება საქართველოს მთავრობის დადგენილებით დამტკიცებული ოთხი კანონქვემდებარე აქტის შემშვებით⁶, რომელშიც საკმაოდ ხშირად შედის ცვლილებები (მაგ. საქართველო მთავრობის წ... #242-ე შესახებ“ დადგენილებაში, რომელიც ტყის მართვის ძირითადი ინსტრუმენტია, შეტანილია 60-ზე მეტი ცვლილება) და მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევაში ხდება ამ ცვლილებების საჯარო განხილვა. აღსანიშნავია, რომ ორჰუსის კონვენციის მოთხოვნების⁷ თანახმად, სავალდებულოა საზოგადოების მონაწილეობა მსგავსი ნორმატიული აქტების შემუშავებისას.

2015 წლის დეკემბერში საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ გამოაქვეყნა კანონპროექტი „საქართველოს ტყის კოდექსი“, სადაც შემოთავაზებულია საქართველოს ტყეების კატეგორიზაციის ახალი სისტემა. კოდექსის მომზადებისას სამინისტრომ გამოიყენა მწვანე ალტერნატივას მიერ მომზადებული დოკუმენტი „საქართველოს ტყისა და სატყეო მიწების კატეგორიზაცია“. კოდექსის პროექტის მიხედვით, მისი დამტკიცების შემდეგ უნდა შემუშავდეს დებულება ტყეების კატეგორიზაციის წესის შესახებ, რომელიც დამტკიცდება მთავრობის დადგენილებით და ასევე ასახული იქნება მწვანე ალტერნატივას ზემოხსენებული დოკუმენტის მიერ შემოთავაზებული რეგულაციები.

საზოგადოების ინფორმირებულობისა და ჩართულობის გაზრდის თვალსაზრისით, წინადადებული ნაბიჯია გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს დაქვემდებარებული სსიპ-ის - გარემოსდაცვითი

⁶ „სახელმწიფო ტყის ფონდის საზღვრის დადგენის წესი“ (მთავრობის დადგენილება N 240 2010 წლის 13 აგვისტო); „ტყის მოვლისა და აღდგენის წესი (მთავრობის დადგენილება N 241, 2010 წლის 13 აგვისტო); „ტყითსარგებლობის წესი“; (მთავრობის დადგენილება №242, 2010 წლის 20 აგვისტო); „ტყის აღრიცხვის, დაგეგმვისა და მონიტორინგის წესი“ (მთავრობის დადგენილება №179, 2013 წლის 17 ივლისი)

⁷ მუხლი 8. საზოგადოების მონაწილეობა აღმასრულებელი დებულებების და/ან საყოველთაოდ მისაღები სამართლებრივად სავალდებულო ნორმატიული დოკუმენტების შემუშავების პროცესში, ორჰუსის კონვენცია.

ინფორმაციისა და განათლების ცენტრის - ვებ-გვერდი, რომელსაც გააჩნია სხვადასხვა ელექტრონული შეტყობინების სერვისები და ვებ-რუკა „გარემოზე ზემოქმედების ნებართვების რუკა/რეესტრი“. აქვე ყურადსაღებია შემდეგი: 2015 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმის შესრულების ანგარიშში, სამინისტრო და ცენტრი აღნიშნავენ, რომ 2015 წელს მომზადდა კანონპროექტი „გარემოს დაცვის შესახებ“ კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, რის შედეგადაც ეროვნულ კანონმდებლობაში აისახება გარემოსდაცვითი ინფორმაციის ცნება. როგორც ანგარიშიდან ჩანს, კანონპროექტი პარლამენტში განსახილველად 2016 წლის გაზაფხულზე უნდა იქნეს წარდგენილი, მაგრამ ამ დრომდე კანონპროექტი არ გამოქვეყნებულა და არცერთი წინასწარი შეხვედრა არ გამართულა დაინტერესებულ საზოგადოებასთან, რაც წარმოადგენს როგორც საქართველოს კანონმდებლობის, ისე ორპუსის კონვენციის მოთხოვნების დარღვევას. ცხადია, გარემოსდაცვითი ინფორმაციის ცნების განსაზღვრას ძალზე დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს; ამდენად, კანონპროექტის შემუშავების პროცესის გამჭვირვალობას და საზოგადოების მონაწილეობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

2015 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმის თანახმად, სსიპ გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრსა და გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს უნდა უზრუნველყო „ეფექტიანი სამართლებრივი პროცედურების შემუშავებისთვის ნიადაგის მომზადება, რომელიც გაადვილებს მოქალაქის მიერ გარემოსდაცვით ინფორმაციასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილების გასაჩივრებას“. 2015 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმის შესრულების ანგარიშში განმარტებულია, რომ „განხორციელდა მოქალაქის მართლმსაჯულებასთან წვდომის თვალსაზრისით გარემოსდაცვით ინფორმაციასთან დაკავშირებული მოსაკრებლის ადექვატურობის ანალიზი. დადგინდა, რომ მოსაკრებელი არ წარმოადგენს ხელის შეშლელ ფაქტორს“.

2015 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმის ანგარიშის თანახმად, „გარემოსდაცვით ინფორმაციასთან დაკავშირებული მოსაკრებელი ადექვატურია“⁸. ხაზგასასმელია, რომ მოსაკრებელი ადექვატურია მხოლოდ ინფორმაციის ელექტრონულად ხელმისაწვდომობის შემთხვევაში. რიგი სახელმწიფო უწყებები ინფორმაციას კვლავინდებურად ქაღალდის ვერსიით გასცემს.

გარემოსდაცვით ინფორმაციასთან დაკავშირებული საჩივრები არა მხოლოდ ინფორმაციის მოსაკრებელთან, არამედ სასამართლო ბაჟთან და გაწეილ სასამართლო პროცესებთან, იურისტების მომსახურებასთან და სხვა ხარჯებთან არის ასოცირებული. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია რომ კვლევას მოეცვა ყველა ის პრობლემა რაც არასამთავრობო ორგანიზაციებსა და მოქალაქეებს უჩნდებათ მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის თვალსაზრისით,,

გამომდინარე ზემოთქმულიდან, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, რომ გაუმჯობესდეს საზოგადოების ჩართულობის პროცესი⁹ როგორც კანონპროექტების, ასევე კანონქვემდებარე ნორმატიულ დოკუმენტებთან დაკავშირებით და უზრუნველყოფილ იქნეს საზოგადოების ჩართულობის ერთგვაროვანი, კარგი პრაქტიკა.

გარემოსდაცვითი მმართველობა

გარემოსდაცვით სფეროში ევროკავშირის კანონმდებლობასთან დასაახლოებლად, ასოცირების შეთანხმებაში (დანართი XXVI, „გარემო“) თავდაპირველად გამოყოფილია ის აქტები, რომლებიც გამიზნულია გარემოსდაცვითი მმართველობისა და გარემოს საკითხების პოლიტიკის სხვა სფეროებში ინტეგრირების ხელშეწყობისთვის - ე.წ. გარემოსდაცვითი ჰორიზონტული კანონმდებლობა. ამ ნაწილში მოცემული ხუთი დირექტივიდან სამი ეხება დაგეგმილი პროექტების, გეგმებისა და პროგრამების გარემოზე ზეგავლენის შეფასებისა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში საზოგადოების მონაწილეობის უზრუნველყოფის პროცედურებს. ესენია:

⁸ მწვანე ალტერნატივამ გამოითხოვა კვლევა სსპ გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრიდან და ველოდებით პასუხს.

⁹ პროცედურული თვალსაზრისით

- 2011 წლის 13 დეკემბრის 2011/92/EU დირექტივა „გარკვეული სახელმწიფო და კერძო პროექტების გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ“ (კოდიფიცირებული);
- 2001 წლის 27 ივნისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2001/42/EC დირექტივა „გარკვეული გეგმებისა და პროგრამების გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ“;
- 2003 წლის 26 მაისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2003/35/EC დირექტივა „გარემოსთან დაკავშირებული კონკრეტული გეგმებისა და პროგრამების შემუშავებაში საზოგადოების მონაწილეობას უზრუნველყოფის შესახებ, რომელსაც ასევე ცვლილებები შეაქვს საბჭოს 85/337/EEC და 96/61/EC დირექტივებში საზოგადოების მონაწილეობასთან და მართლმსაჯულებაზე ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებით“.

ზემოთ ჩამოთვლილ აქტებთან დაახლოების მიზნით, 2014 წლის აგვისტოდან, გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ, საერთაშორისო და ადგილობრივი ექსპერტების მონაწილეობით, დაიწყო ახალი გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსის პროექტის მომზადებაზე მუშაობა¹⁰.

ამ ახალი აქტით შემოთავაზებული მექანიზმების/პროცედურების ნაწილი (მაგალითად, გარემოზე ზემოქმედების შეფასება - გზმ (Environmental Impact Assessment, EIA) და გარემოზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენის მქონე საქმიანობების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში საზოგადოების მონაწილეობა) უკვე რეგულირდება საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით (1996 წლიდან) და ამდენად, ამ შემთხვევაში, მოქმედი ნორმები საჭიროებენ ევროკავშირის ზემოაღნიშნულ დირექტივებთან დაახლოებას. პროექტით დარეგულირებული საკითხების მეორე ნაწილი კი, აბსოლუტურად ახალია საქართველოს კანონმდებლობისთვის; ეს ახალი ინსტრუმენტებია: სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასება (Strategic Environmental Assessment, SEA) და გარემოზე ტრანსსასაზღვრო ზემოქმედების შეფასების პროცედურა (transboundary EIA and SEA).

გზმ-ის ინსტრუმენტი საქართველოში უკვე თითქმის 20 წელია რაც არსებობს. თუმცა, რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, 1996-2005 წლებში არსებული გზმ სისტემა უფრო მეტად შეესაბამებოდა ევროკავშირის გზმ-სთან დაკავშირებული დირექტივების მოთხოვნებს, ვიდრე 2005 წლის რეფორმების შემდეგ შეცვლილი გზმ სისტემა, რომელიც დღემდე მოქმედებს. 2005-2006 წლებში გატარებული დერეგულაციის და ლიბერალიზაციის რეფორმის შედეგად (რომელიც მომდევნო წლებში კიდევ უფრო გაღრმავდა), გზმ სისტემა დაშორდა ევროკავშირის შესაბამის მოთხოვნებს. მაგალითად:

- 2005-2006 წლების რეფორმის შედეგად, დღეს არსებობს საქმიანობების მხოლოდ ერთი, მეტად შეზღუდული ჩამონათვალი, რომელთაც უნდა ჩაუტარდეთ გზმ. ჩამონათვალი აღარ მოიცავს ისეთ საქმიანობებს, როგორცაა სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვება, ატომური ელექტროსადგურების მშენებლობა, სასოფლო-სამეურნეო და კვების, ხე-ტყის გადამამუშავებელი, ქაღალდის, ტყავის და საფეიქრო წარმოება, ზოგიერთი ტიპის ინფრასტრუქტურულ პროექტებს და გარემოსა და ადამიანის ჯანმრთელობაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენის მქონე სხვა საქმიანობებს.
- საქმიანობებისთვის გზმ-ს ჩატარება სავალდებულოა იმ შემთხვევაში, თუ მათ ახორციელებენ კერძო პირები; სახელმწიფო პროექტების შემთხვევაში, გზმ-ს ჩატარება აღარაა სავალდებულო. ამათან შესაძლებელი გახდა, კერძო პროექტების განხორციელების შემთხვევაშიც კი, გზმ-ს ჩატარებისა და გარემოზე ზემოქმედების ნებართვის აღებისგან თავის არიდება, იმ პირობით, რომ ეს ვალდებულება მომავალში, ოდესმე, საქმიანობის განხორციელებისას შესრულდება.
- 2005-2006 წლების რეფორმის შედეგად, დაგეგმილ საქმიანობებზე გადაწყვეტილებების მიღების წესი შეიცვალა; დღემდე გადაწყვეტილებები მიიღება არა საჯარო, არამედ მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების წესით, რაც პრაქტიკულად, გამორიცხავს საზოგადოების მონაწილეობის შესაძლებლობას. თავად გადაწყვეტილებების მიღების ვადა მკვეთრად (სამი თვიდან 20 დღემდე) შემცირდა.

¹⁰ „მწვანე ეკონომიკა ადმოსავლეთ სამეზობლოში“ (Eap GREEN) პროგრამის მეორე კომპონენტის ფარგლებში ევროკავშირის ფინანსური დახმარებითა და გაეროს ევროპის ეკონომიკური კომისიის (UNECE) ტექნიკური მხარდაჭერით

გზშ სისტემის ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად და ევროკავშირის კანონმდებლობასა და საერთაშორისო მოთხოვნებთან (მათ შორის, ორჰუსის კონვენციასთან) შესაბამისობაში მოსაყვანად, 2002 წლიდან დღემდე, საქართველოს არაერთმა დონორმა გაუწია ტექნიკური დახმარება, ხოლო 2005-2006 წლებში ახალი კანონპროექტიც კი შემუშავდა (რომელმაც, სამწუხაროდ, უწყებათაშორისი განხილვის ეტაპამდეც კი ვერ მიაღწია). მიუხედავად ყველა ამ ინიციატივისა, არც აღმასრულებელმა და არც საკანონმდებლო ხელისუფლებამ არ გაიღო არანაირი ძალისხმევა, პრაქტიკულად დანგრეული და პროფანაციული გზშ სისტემის გამოსასწორებლად. მიუხედავად იმისა, რომ თითქოს ყველა დონეზე აღიარებულია ამ სისტემის უვარგისობა, გამოსწორების საჭიროების საპირწონედ, სამწუხაროდ, დღემდე, განიხილება არგუმენტი, რომ საქმიანობების სახელმწიფო რეგულირება და საზოგადოების მონაწილეობა გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, ინვესტიციების დამაბრკოლებელია. ამდენად, „რეგულირება“ და „მონაწილეობა“ სუსტი უნდა იყოს, ან საერთოდ არ უნდა არსებობდეს. ეს განსაკუთრებით ეხება გარემოს, სოციალური და შრომითი უსაფრთხოების დაცვის სფეროებს.

გარემოსა და ბუნებრივ რესურსების დაცვის სამინისტროს მიერ ამჯერად შემუშავებული კანონპროექტი „გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსი“ - უდავოდ, წინადადებული ნაბიჯია ევროკავშირის შესაბამის მოთხოვნებთან დაახლოების და ზოგადად, გარემოსდაცვითი შეფასების სისტემის დახვეწის მიმართულებით; თუმცა, ვფიქრობთ, ყველას - მათ შორის, არასამთავრობო და დონორ ორგანიზაციებს, გვმართებს განსაკუთრებული ყურადღების გამოჩენა და ძალისხმევის გაწევა იმისათვის, რომ კანონპროექტმა, სულ მცირე, „მიაღწიოს“ პარლამენტამდე; რა თქმა უნდა, ისეთი სახით, რომელიც შესაბამისობაში იქნება საქართველოს მიერ ევროკავშირის წინაშე აღებული და სხვა საერთაშორისო ვალდებულებებთან. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ „გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსი“ გახდება ხელისუფლებაში მყოფი პოლიტიკური გაერთიანების რეალური სურვილების მაჩვენებელი ერთგვარი ლაკმუსის ტესტი.

კანონპროექტთან დაკავშირებული ზოგიერთი პრობლემური საკითხი

1. თუ გავითვალისწინებთ, რომ დღეს მოქმედი კანონმდებლობით გადაწყვეტილებების (მათ შორის, გარემოზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენის მქონე საქმიანობებზე გადაწყვეტილებების) მიღების პროცესში საზოგადოების მონაწილეობის შესაძლებლობები, პრაქტიკულად, არ არსებობს, კანონპროექტით მოცემული საზოგადოების მონაწილეობის მექანიზმები უდავოდ მნიშვნელოვანი წინადადებული ნაბიჯია გზშ სისტემის დახვეწის და ასევე, ორჰუსის კონვენციისა და ევროკავშირის შესაბამისი დირექტივების მოთხოვნათა შესრულების მიმართულებით. განსაკუთრებით მისასალმებელია ის, რომ საზოგადოების მონაწილეობის უზრუნველყოფის ვალდებულება კვლავ დაუბრუნდა სახელმწიფოს და ასევე ის, რომ საზოგადოების ინფორმირება და მონაწილეობა უზრუნველყოფილია გზშ სისტემის სხვადასხვა ეტაპზე. ამასთან, საზოგადოების მონაწილეობისგან სარგებლის სრულად მისაღებად, აუცილებელია, რომ მონაწილეობა შესაძლებელი იყოს ადრეულ, სკრინინგის ეტაპზე.
2. კანონპროექტში არ ჩანს კავშირი გარემოსდაცვითი ნებართვის გაცემის პროცედურებსა და საქმიანობის დასაწყებად აუცილებელი სხვა ნებართვებისა და ლიცენზიების გაცემის პროცედურებს შორის.
3. კანონპროექტში არ ჩანს, როგორ რეგულირდება მეორე დანართში მოქცეული საქმიანობები მას შემდეგ, რაც სკრინინგის ეტაპზე დადგინდება, რომ საქმიანობა არ საჭიროებს გზშ-ს ჩატარებას.
4. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია კანონპროექტით შემოტანილია მექანიზმი - ე.წ. „მიმდინარე საქმიანობის“ გაგრძელებაზე ნებართვის გაცემის პროცედურა, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ევროკავშირის კანონმდებლობის მოთხოვნებთან. ანალოგიურ მექანიზმს ითვალისწინებს საქართველოს მოქმედი

კანონმდებლობა 2015 წლის 1 ივნისიდან¹¹ და ის, პრაქტიკულად, უცვლელადაა გადმოტანილი ახალი საკანონმდებლო აქტის პროექტში.

პროექტის თანახმად, „მიმდინარე საქმიანობა“ ისეთი საქმიანობაა, რომელიც ამჟამად მოქმედი კანონმდებლობით, მართალია ექვემდებარება გზშ-ს და საჭიროებს ნებართვას, მაგრამ მისი განხორციელება მაინც დაიწყო, გზშ-ს ჩატარებისა და შესაბამისი ნებართვის მოპოვების გარეშე, 2015 წლის 1 ივნისამდე.^{12 13}

პროექტით გათვალისწინებული „მიმდინარე საქმიანობის გაგრძელების შესახებ გადაწყვეტილება“ პრაქტიკულად, ახალი ტიპის ნებართვაა, რომელიც გაიცემა უკანონო საქმიანობის ლეგალიზებისთვის; იმისათვის, რომ უკანონოდ ფუნქციონირებდნენ საწარმომ „ლეგალურად“ შეძლოს ფუნქციონირების გაგრძელება და თანაც, უსასრულოდ.

ეს ინსტრუმენტი სრულიად მიუღებელია, ვინაიდან ის მიკერძოებულია არაკანონმორჩილი მეწარმეების და არასამართლიანია კანონმორჩილი მეწარმეების მიმართ; ის, ასევე, ქმნის კორუფციული გარიგებების დადების ფართო შესაძლებლობებს. მექანიზმი შემოტანილია მხოლოდ და მხოლოდ იმისათვის, რომ: (1) როგორც, საწარმოთა გაჩერების გარეშე, რეგულირების ქვეშ მოაქციონ საბჭოთა დროიდან მომუშავე ურჩი მსხვილი დამაბინძურებლები, რომელთათვისაც უბრალოდ არარენტაბელურია გარემოს დაბინძურების შემცირება, ადამიანთა (როგორც საწარმოებში დასაქმებულთა, ისე საწარმოთა ზეგავლენის ქვეშ მოქცეულთა) ჯანმრთელობაზე ზრუნვა და გარემოსდაცვით ღონისძიებებში ინვესტირება და (2) სახელმწიფო ორგანოებმა დაიტოვონ შესაძლებლობა, ლეგალური გახადონ „ზემოდან“ თავსმოხვეული, „ნებადართული“ და არალეგალურად მიმდინარე პროექტები¹⁴.

5. უდავოდ, მისასაღმებელია, რომ კანონპროექტს შემოაქვს სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების (SEA) მექანიზმი; თუმცა, ამავდროულად, გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოს კანონმდებლობა არ ანიჭებს რაიმე სტუტუსს სტრატეგიულ დოკუმენტებს (მაგ. გეგმებს, პროგრამებს, სტრატეგიებს) და ამდენად, კანონპროექტის ამ ნაწილის სრულფასოვანი ამოქმედებისთვის, ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ განისაზღვროს სტრატეგიული დოკუმენტების როლი და ადგილი ქვეყნის განვითარების დაგეგმვის სისტემაში, მათ შორის, საბიუჯეტო დაგეგმვაში.

კანონპროექტის შემუშავების პროცესი

2014 წლის აგვისტოდან დაიწყო გარემოზე ზემოქმედების შეფასების კოდექსის შემუშავება, მოეწყო რამდენიმე განხილვა. კანონპროექტის გარემოზე ზემოქმედების შესახებ პირველადი ვერსია 2015 წლის მაისში გახდა ხელმისაწვდომი.

2015 წლის სექტემბრის დასაწყისში, გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ გზშ სისტემის მარეგულირებელი ახალი ნორმატიული აქტის პროექტის მომდევნო ვერსია გამოაქვეყნა. პროექტის ამ ვერსიის განსახილველად, 2015 წ. 23-24 სექტემბერს სამინისტროში შედგა დისკუსია მრგვალი მაგიდის ფორმატში. 2015 წ. 12 ოქტომბერს უნდა გამართულიყო კანონპროექტის კიდევ ერთი საჯარო განხილვა, მაგრამ სამწუხაროდ, მოგვიანებით, ეს საჯარო განხილვა გაუქმდა და ამ დრომდე კანონპროექტის სხვა ვერსია საზოგადოებისთვის

¹¹ საქართველოს 2015 წლის 29 აპრილის კანონი „გარემოზე ზემოქმედების ნებართვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე“. ხელმისაწვდომია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2820712>

¹² ყურადსაღებია, რომ ამავდროულად, ასეთი საქმიანობა, საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით, უკანონოდ ითვლება და ასეთი დარღვევას მოჰყვება ადმინისტრაციული და სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა

¹³ საქმიანობის განხორციელება გარემოზე ზემოქმედების ნებართვის გარეშე, ისევეა ჯარიმით შვიდი ათასიდან ათი ათას ლარამდე (საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი, 791 მუხლი; საქმიანობის განხორციელება გარემოზე ზემოქმედების ნებართვის გარეშე, ჩადენილი ასეთი ქმედებისათვის ადმინისტრაციული სახდელის დადების შემდეგ, ისევეა ჯარიმით ან გამასწორებელი სამუშაოთი ვადით ორ წლამდე ანდა თავისუფლების აღკვეთით ვადით სამ წლამდე (საქართველოს სისხლის სამართალი კოდექსი, მუხლი 306).

¹⁴ დაწვრილებით იხ. <http://greenalt.org/shenishvnebi-garemosdavit-kodeqsze/>

ხელმისაწვდომი არ ყოფილა. სამინისტრო კანონპროექტის (საკანონმდებლო პაკეტის) საქართველოს პარლამენტში წარდგენას 2015 დეკემბერში გეგმავდა მაგრამ წარდგენა გადავადდა და სავარაუდოდ, კანონპროექტის პარლამენტისთვის განსახილველად წარდგენას 2016 წლის საგაზაფხულო სესიაზე უნდა ველოდოთ.

წყლის სექტორში მიმდინარე საქმიანობა

საქართველო ევროკავშირის ასოცირების დღის წესრიგი, გარემოს დაცვისა და კლიმატის ცვლილების ნაწილში, წყლის რესურსების მართვასთან დაკავშირებულია შემდეგი პრიორიტეტული ღონისძიებებს გამოყოფს:

- მომზადების დაწყებას ეროვნული კანონმდებლობის შემუშავებისა და განხორციელებისათვის,
- კომპეტენტური უწყებების განსაზღვრას, მათ შორის შემდეგ სფეროებში: წყლის პოლიტიკა და ბუნებრივი რესურსების მართვა, ადამიანის მოხმარებისათვის განკუთვნილი წყლის ხარისხის საკითხების ჩათვლით, ურბანული ჩამდინარე წყლები;
- სხვადასხვა სამინისტროებს შორის მონაცემთა შეგროვება და გაცვლა,
- გარემოსდაცვითი ინფორმაციის საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომობას და
- საქართველოს 2012-2016 წლების ეროვნული გარემოს დაცვის სამოქმედო პროგრამის სრულ განხორციელებას.

აღსანიშნავია, რომ კანონპროექტის მომზადება ჯერ კიდევ 2009 წელს დაიწყო.¹⁵ ხაზგასასმელია, რომ მთავარ გამოწვევას წარმოადგენდა წყლის მართვის ინსტიტუციური მოწყობის, კერძოდ სააუზო მართვის დანერგვასთან დაკავშირებული საკითხების გადაჭრა. ასოცირების ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ, გადაწყდა რომ წყლის ჩარჩო დირექტივით და სხვა ძირითადი დირექტივებით განსაზღვრული საკითხები სრულად იყოს ინტეგრირებული წყლის შესახებ კანონმდებლობაში.

2014 წლის შუა პერიოდიდან, მიღებული კომენტარებისა და შენიშვნების ასახვის შემდეგ, გაიმართა კანონპროექტის მესამე სამუშაო ვერსიის საჯარო მოსმენები არასამთავრობო სექტორსა და ადგილობრივ თვითმმართველობებში. თუმცა, კანონპროექტზე მუშაობის პროცესში წამოიჭრა სხვადასხვა საკითხი, რომელთა თაობაზე დისკუსია და განხილვები დღესაც მიმდინარეობს. აქედან, საკვანძო შენიშვნები ეხებოდა მუნიციპალური წყალარინების, ირიგაციის და ენერგეტიკის სექტორებისათვის წყალაღების და წყალჩაშვების ნებართვების და ზედაპირული წყლის რესურსების მოხმარებისათვის მოსაკრებლის დადგენის ვადებს და პირობებს, რაც ამ სექტორებში მიმდინარე ინფრასტრუქტურულ პროექტებს უკავშირდება. მთავარ გამოწვევად რჩება სამთავრობო უწყებებს შორის არსებული ხედვათა განსხვავება რაც იწვევს საკანონმდებლო პროცესის შენელებას.

საგზაო რუკის თანახმად, 2015 წლის ბოლოს „წყლის რესურსების მართვის შესახებ“ კანონპროექტის დამტკიცებული უნდა ყოფილიყო საქართველოს პარლამენტის მიერ. თუმცა კანონპროექტი არ შესულა პარლამენტში სამთავრობო უწყებებს შორის განხილვების გაგრძელების გამო. ამჟამად იგეგმება კანონპროექტის წარდგენა 2016 წლის საგაზაფხულო სესიაზე.

2014 - 2015 წლებში გარდა ამისა, გარემოს დაცვის სამინისტროს მიერ მომზადდა ექვსი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტი¹⁶, რომელთა ძალაში შესვლა დამოკიდებულია კანონპროექტის მიღებაზე.

- “წყლის რესურსების მონიტორინგის დაგეგმვისა და განხორციელების წესის შესახებ”¹⁷;

¹⁵ 2012 წლიდან პროცესი მხარდაჭერილი იყო 2012 წელს “წყლის რესურსების მართვის შესახებ ეროვნული პოლიტიკური დიალოგის” ფარგლებში გაეროს ეკონომიკური კომისიის ევროპისათვის (UNECE) მიერ.

¹⁶ ეს აქტები მომზადდა “გაეროს ეკონომიკური კომისიის ევროპისათვის” (UNECE) მხარდაჭერით, “წყლის რესურსების მართვის შესახებ ეროვნული პოლიტიკური დიალოგის ფარგლებში”. და ევროკავშირის პროექტის “საერთაშორისო მდინარეების გარემოსდაცვითი პროგრამა” (EPIRB) ფარგლებში.

- “ზედაპირული წყლის ობიექტებში ჩამდინარე წყლებთან ერთად ჩაშვებულ დამაბინძურებელ ნივთიერებათა ზღვრულად დასაშვები ჩაშვების (ზდჩ) ნორმების გაანგარიშების შესახებ ტექნიკური რეგლამენტის დამტკიცების თაობაზე”¹⁸;
- “წყლის ობიექტების იდენტიფიკაციისა და საზღვრების დადგენის წესის შესახებ”¹⁹;
- “მდინარეთა სააუზო მართვის გეგმების შემუშავების, განხილვისა და დამტკიცების პროცედურის შესახებ”²⁰;
- “მდინარეთა აუზების ინტეგრირებული მართვის სააუზო ტერიტორიული ერთეულების საზღვრების დამტკიცების შესახებ”²¹;
- “სააუზო მართვის საკონსულტაციო-საკოორდინაციო საბჭოების შექმნისა და დებულების დამტკიცების შესახებ”²².

გარდა ზემოთ აღნიშნული აქტივობებისა, საგზაო რუკის თანახმად, სამინისტრომ განახორციელა რამდენიმე აქტივობა მათ შორის:

- **აზერბაიჯანის რესპუბლიკას და საქართველოს შორის მტკვრის აუზის წყლის რესურსების დაცვისა და მდგრადი გამოყენების სფეროში ორმხრივი შეთანხმების გაფორმება**²³. საგზაო რუკაში მითითებული ვადების მიხედვით, შეთანხმების გაფორმება 2015 წლის ბოლოსათვის იყო დაგეგმილი²⁴. აღნიშნული კონსულტაციების შედეგად, შესათანხმებელი რჩება მე-10 მუხლი, რომელიც ადგენს წყლის ხარჯის დარეგულირებასთან დაკავშირებულ საკითხს. 2015 წლისათვის იგეგმებოდა საბოლოო შეთანხმების ტექსტზე მოლაპარაკება, თუმცა, სამწუხაროდ პროცესის დასრულება ვერ მოხერხდა.
- **პროგნოზირების მოდელის/ადრეული შეტყობინების სისტემის დანერგვა მდ. რიონის აუზის მოწყვლადი თემების დაცვის მიზნით**²⁵ ²⁶დოკუმენტი საბოლოო
- **ცვლილებების და დამატებების განხორციელება არსებულ საზღვაო კოდექსში, კერძოდ, გარემოს დაცვის შესახებ თავის დამატება**²⁷. საგზაო რუკის მიხედვით, აღნიშნული ცვლილებები პარლამენტის მიერ მიღებულ უნდა იქნეს 2017 წლის დასაწყისში. ამ დროისათვის, შესაბამისი ცვლილებები მომზადებულია. თუმცა, შესაძლებელია, რომ აღნიშნული თავი დაემატოს არა საზღვაო კოდექსს არამედ სხვა გარემოსდაცვით კანონმდებლობას, მაგ. გარემოს დაცვის შესახებ კანონს, ან მომზადდეს შესაბამისი კანონქვემდებარე აქტი²⁸.
- **მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის საპილოტე აუზის სააუზო მართვის გეგმის პროექტის მომზადება**²⁹ ³⁰. საგზაო რუკის თანახმად, გეგმა დამტკიცებული უნდა იყოს 2016 წელს. ამჟამად მიმდინარეობს პროექტის ფარგლებში შემუშავებული გეგმის განხილვები სამოქალაქო სექტორის წარმომადგენლებთან და

¹⁷ ასოცირების შესახებ შეთანხმება, მუხლი 306; დანართი XXVI; გარემოს დაცვა - წყლის ხარისხი და წყლის რესურსების, მათ შორის, საზღვაო გარემოს მართვა: 2000/60/EC დირექტივა წყლის პოლიტიკის სფეროში საზოგადოებრივი მოქმედებისათვის ჩარჩოს შემუშავების შესახებ, 2455/2001/EC გადაწყვეტილებით შეტანილი შესწორებების შესაბამისად, მუხლი 8

¹⁸ ასოცირების შესახებ შეთანხმება, მუხლი 306; დანართი XXVI; გარემოს დაცვა - წყლის ხარისხი და წყლის რესურსების, მათ შორის, საზღვაო გარემოს მართვა: 91/271/EEC დირექტივა ურბანული ჩამდინარე წყლის გაწმენდის შესახებ, 98/15/EC დირექტივითა და N1882/2003 რეგულაციით შეტანილი ცვლილებების შესაბამისად

¹⁹ ასოცირების შესახებ შეთანხმება, მუხლი 306; დანართი XXVI; გარემოს დაცვა - წყლის ხარისხი და წყლის რესურსების, მათ შორის, საზღვაო გარემოს მართვა: 2000/60/EC დირექტივა წყლის პოლიტიკის სფეროში საზოგადოებრივი მოქმედებისათვის ჩარჩოს შემუშავების შესახებ, 2455/2001/EC გადაწყვეტილებით შეტანილი შესწორებების შესაბამისად, მუხლი 3 (1)-(7)

²⁰ იგივე, მუხლი 13, 14

²¹ იგივე, მუხლი 3 (1)-(7)

²² იგივე, მუხლი 13, 14

²³ იგივე, მუხლი 3 (5)

²⁴ პროცესი მიმდინარეობს ეუთოს გარემო და უსაფრთხოების ინიციატივის (ENVSEC) ფარგლებში.

²⁵ პროცესი მიმდინარეობს გაეროს განვითარების პროგრამის პროექტის “წყალდიდობებისა და წყალმოვარდნების მართვა მდინარე რიონის აუზში” ფარგლებში.

²⁶ ასოცირების შესახებ შეთანხმება, მუხლი 308 (b)

²⁷ ასოცირების შესახებ შეთანხმება, მუხლი 306; დანართი XXVI; გარემოს დაცვა - წყლის ხარისხი და წყლის რესურსების, მათ შორის, საზღვაო გარემოს მართვა: 2000/60/EC დირექტივა საზღვაო გარემოს დაცვის პოლიტიკის სფეროში საზოგადოებრივი ქმედებისათვის ჩარჩოს შემუშავების შესახებ

²⁸ ეს აქტივობა მიმდინარეობს ევროკავშირის და გაეროს განვითარების პროგრამის მხარდაჭერით პროექტის “შავი ზღვის გარემოს მონიტორინგის გაუმჯობესება (EMBLAS) ფარგლებში.

²⁹ 2014 წელს ევროკავშირის პროექტის “საერთაშორისო მდინარეების გარემოსდაცვითი პროგრამის” (EPIRB) ფარგლებში.

³⁰ იგივე, მუხლი 13, 14

მოსახლეობასთან. განხილვების შედეგად, გამოვლინდა მთელი რიგი შეუსაბამობები, რაც განხილულია მომდევნო თავში.

სექტორში არსებული გამოწვევები ევროკავშირთან ასოცირების კუთხით

მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის საპილოტე აუზის სააუზო მართვის გეგმის მომზადების პროცესში გამოჩნდა საკმაოდ სახიფათო ტენდენცია, რომელიც ხაზგასასმელია, შემდგომი გართულებების თავიდან ასაცილებლად.

აღნიშნული გეგმის მომზადების გრძელვადიან მიზანს წარმოადგენს, მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის აუზის ზედაპირული და მიწისქვეშა წყლების დაცვა იმ რისკებისაგან, რომლებიც საფრთხეს უქმნის მათ ეკოლოგიურ სტატუსს, რისკ-ფაქტორების შემცირებისა და/ან სადაც შესაძლებელია აღმოფხვრის გზით.

გეგმის თანახმად, მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის აუზი, მისი ზედაპირული, მიწისქვეშა და სანაპირო წყლებით, ჩაითვალოს „სააუზო ტერიტორიულ ერთეულად“, რომლის ფარგლებშიც დაიგეგმოს წყლის რესურსების ეკოლოგიური და ქიმიური მდგომარეობის კვლევა, შესაბამისი გარემოსდაცვითი ამოცანების დასახვა, სამოქმედო გეგმის შემუშავება, მისი განხორციელება, მონიტორინგი და შეფასება.

გეგმაში ძირითადი აქცენტი სამრეწველო და ურბანული ჩამდინარე წყლებით ზედაპირული წყლის ობიექტების დაბინძურებაზე, მუნიციპალურ ნარჩენებსა და ქვიშა-ხრემის მოპოვებაზე გაკეთდა. შესაბამისად, აღნიშნული წყაროებიდან დაბინძურების შესამცირებლად გეგმაში განსაზღვრულია როგორც სტრუქტურული და სადემონსტრაციო (მაგ. სადრენაჟე სისტემის აღდგენა, ფეკალური მასების ავტონომიური გამწმენდი სისტემების დამონტაჟება), ასევე საკანონმდებლო-მარეგულირებელი და კანონდარსებლების ღონისძიებების გაუმჯობესება. ერთადერთი ჰიდროელექტროსადგური რომლისთვისაც გეგმაში განისაზღვრა გარემოსდაცვითი მიზანი და შესაბამისი ამოცანები არის მდ. აჭარისწყალზე უკვე არსებული 16 მგვტ სიმძლავრის აწჰესი. გეგმის თანახმად, ჰესისთვის უნდა მოხდეს ეკოლოგიური ხარჯის განსაზღვრა და თევზსავალის მოწყობა.

გეგმის შემუშავებისას, არ იყო გათვალისწინებული, რომ მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის აუზის საქართველოს მონაკვეთზე დღეის მდგომარეობით დაგეგმილია ან მიმდინარეობს 8 საშუალო და დიდი ზომის ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობა (ჰესი)³¹. ნათელია, რომ საპილოტე აუზისთვის მთავარ საფრთხეს სწორედ აღნიშნული ობიექტები წარმოადგენენ. მხედველობაში მისაღება ისიც, რომ მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის აუზის საქართველოს მონაკვეთზე ჰესების მშენებლობის პარალელურად აქტიურად მიმდინარეობს 8 ჰესის მშენებლობა მდ. ჭოროხის თურქულ მონაკვეთზე³², რაც დამატებით საფრთხეს წარმოადგენს საპილოტე აუზისათვის.

შესაბამისად, წარმოდგენილი პილოტური გეგმის ერთ-ერთი პრიორიტეტი უნდა ყოფილიყო სწორედ საპილოტე აუზში მიმდინარე და დაგეგმილი ჰიდროპროექტები და მათთვის უნდა განსაზღვრულიყო პირველ რიგში გარემოსდაცვითი მიზნები და ამოცანები. სამწუხაროდ, სააუზო მართვის გეგმაში აღნიშნული ობიექტები განხილულ იქნა გამონაკლისებად. ეს იმ ფონზე, როდესაც გეგმაში ზემოთაღნიშნული ობიექტები დასახელებულია „მნიშვნელოვან ხელისშემშლელ ფაქტორად საპილოტე აუზში კარგი სტატუსის მიღწევისთვის“³³, მათთვის გარემოსდაცვითი მიზნების განსაზღვრა არ მომხდარა. მსგავსი გამონაკლისის დაშვება წარმოადგენს წყლის ჩარჩო დირექტივის მოთხოვნების უხეშ დარღვევას³⁴ და საერთოდ კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს დაგეგმვის პროცესის სანდოობას.

³¹ http://www.energy.gov.ge/investor.php?id_pages=53&lang=geo

³² მდ. ჭოროხის თურქულ მონაკვეთზე დაგეგმილია სულ 10 ჰესის მშენებლობა;

https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/Assessment/Tbilisi%20workshop/Presentations/Basin%20presentation%20pdfs/presentation_Tbilisi_Dec2009_Sezer_TR_Chorokhi-Coruh.pdf

³³ მდ. ჭოროხი-აჭარისწყლის სააუზო მართვის გეგმა; 5.5 თავი „გამონაკლისები“;

³⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2000L0060:20090625:EN:PDF> Article 4 „Environmental objectives“;

ამასთან, აღსანიშნავია, ისიც რომ გეგმის შემუშავების პროცესში არ იყო ჩართული ყველა დაინტერესებული მხარე, უპირველეს ყოვლისა ადგილობრივი მოსახლეობა, რაც სააუზო მართვის ერთ ერთი ფუძემდებლურ პრინციპს წარმოადგენს.

ატმოსფერული ჰაერის დაცვის სექტორში მიმდინარე საქმიანობები

ასოცირების ხელშეკრულებით აღებული ვალდებულებების თანახმად, 2016 წელს პრიორიტეტულად შესასრულებელ ვალდებულებას წარმოადგენს ეროვნული კანონმდებლობის მიღება და კომპეტენტური ორგანო(ებ)ის განსაზღვრა „ზოგიერთ თხევად საწვავში გოგირდის შემცველობის შემცირების შესახებ“ ევროკავშირის დირექტივის შესაბამისად.

სამინისტროს მიერ შემუშავებული „ჰაერის ხარისხის საგზაო რუკის“ თანახმად, 2015 წელს განსახორციელებელი პრიორიტეტები განისაზღვრა მათი გარემოსდაცვითი გადაუდებლობის თვალსაზრისით. რომელიც პირველ რიგში მოიცავდა „ზოგიერთ თხევად საწვავში გოგირდის შემცველობის შემცირების შესახებ“ ევროკავშირის დირექტივის მოცულ საკითხებს.

შესაბამისად, 2015 წლის 27 მაისს საქართველოს მთავრობის დადგენილების №229 მიხედვით ცვლილებები შევიდა „საავტომობილო ბენზინის ხარისხობრივი ნორმების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2004 წლის 31 დეკემბრის №124 დადგენილებაში ³⁵.

ცხრილი. „საავტომობილო ბენზინის ხარისხობრივი ნორმების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2004 წლის 31 დეკემბრის №124 დადგენილებაში შეტანილი ცვლილებები 2015 წლისათვის

პარამეტრი	მოქმედების დრო		
	1.01.2015-1.01.2016	1.01-2016-1.01.2017	01.01.2017-დან
ტყვიის შემცველობა, არაუმეტეს გ/ლ	0.005	0.005	0.005
ბენზოლის მოცულობითი წილი, არაუმეტეს %	3	1	1
არომატული ნახშირწყალბადების მოცულობითი წილი, არაუმეტეს %	42	35	35
გოგირდის შემცველობა, არაუმეტეს მგ/კგ	50	50	10

გარდა ამ ცვლილებისა, სამინისტროში დაწყებული მუშაობა რამდენიმე დადგენილება/რეგულაციებზე და ნავარაუდებია რომ 2016 წლის ბოლოსთვის მოხდება მათი ამოქმედება. ეს მოიცავს:

- მთავრობის დადგენილების პროექტზე „ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის სტანდარტების ტექნიკური რეგლამენტის დამტკიცების თაობაზე“;
- სტაციონარული წყაროებიდან ემისიების ანგარიშგების ელექტრონული სისტემის და ჰაერის ხარისხის შეფასების მოდელირების დასაწერად;
- მთავრობის დადგენილების პროექტის შემუშავებაზე „ზოგიერთი თხევადი საწვავის ხარისხობრივი ნორმების, ანალიზის მეთოდებისა და მათი დანერგვის ღონისძიებათა ტექნიკური რეგლამენტის დამტკიცების თაობაზე“.

2015 წელს დაიწყო მუშაობა საქართველოს კანონზე „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“, რომელშიც, უნდა აისახოს ჰაერის ხარისხის დაცვის სფეროში ევროკავშირი-საქართველოს ასოცირების ხელშეკრულებით განსაზღვრული ყველა ღონისძიება. 2015 წლის 15 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტში დარეგისტრირდა საკანონმდებლო პაკეტი „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის

³⁵ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/285381>

თაობაზე“. აღნიშნული საკითხი საკომიტეტო მოსმენების ფაზაშია და სავარაუდოდ 2016 წლის პირველ კვარტალში იქნება მიღებული³⁶.

კანონპროექტში წარმოდგენილი ცვლილებები ძირითადად ემსახურება “ოზონის შრის დამშლელ ნივთიერებათა შესახებ” მონრეალის 1987 წლის ოქმის ფარგლებში საქართველოს მიერ ნაკისრი საერთაშორისო ვალდებულებებისა და საქართველოს და ევროკავშირის შორის ასოცირების ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ მოთხოვნათა შესრულებას.

აღნიშნული კანონპროექტით, ერთ-ერთი ცვლილება ეხება ატმოსფერულ ჰაერში მავნე ნივთიერებათა კონცენტრაციის ზღვრულად დასაშვებ ნორმებს. ამჟამად მოქმედი კანონმდებლობით, გარემოს მდგომარეობის ხარისხობრივი ნორმები (რომელიც მოიცავს ჰაერის, წყლის, ნიადაგის ხარისხობრივ ნორმებს) განისაზღვრება 5 წელიწადში ერთხელ, დებულებით „გარემოს მდგომარეობის ხარისხობრივი ნორმების შესახებ“, რომელსაც შეიმუშავებს და ამტკიცებს საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროსთან შეთანხმებით.

კანონპროექტის მიხედვით, ატმოსფერულ ჰაერში მავნე ნივთიერებათა კონცენტრაციის ზღვრულად დასაშვებ ნორმები წოდებულია როგორც ატმოსფერული ჰაერის ხარისხობრივი სტანდარტი და წარმოდგება გარემოს ხარისხობრივი ნორმების (სტანდარტების) შემადგენელ ნაწილად. მას ამტკიცებს საქართველოს მთავრობა ტექნიკური რეგლამენტის - ატმოსფერული ჰაერის ხარისხობრივი სტანდარტის სახით.

ამავე კანონპროექტით განსაზღვრულია ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის სტანდარტების დადგენა ევროკავშირის კანონმდებლობით განსაზღვრული წესით, ევროკავშირის კანონმდებლობით დადგენილი სამართლებრივი მოთხოვნების გათვალისწინებით: ატმოსფერულ ჰაერში მავნე ნივთიერებათა კონცენტრაციის ზღვრულად დასაშვებ ნორმები დგინდება ევროგაერთიანების საბჭოს 2008 წლის 21 მაისის 2008/50/EC დირექტივის „ატმოსფერული ჰაერის ხარისხი და უფრო სუფთა ჰაერი ევროპისთვის“ და 2004 წლის 15 დეკემბრის 2004/107/EC დირექტივის „ატმოსფერულ ჰაერში დარიშხანი, კადმიუმი, ვერცხლისწყალი, ნიკელი და პოლიციკლური არომატული ნახშირწყალბადები“ საფუძველზე“.

2014 წელს საქართველოს მთავრობამ დაამტკიცა მთელი რიგი ტექნიკური რეგლამენტები, რომელთა მოქმედებაც არ იყო ასახული „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში. შესაბამისად, კანონპროექტი მიმართულია შემუშავებული ტექნიკური რეგლამენტების სამართლებრივ მოქმედებაში ჩართვისა და „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ასახვისაკენ. ეს ტექნიკური რეგლამენტებია:

- აირმტვერდამჭერი მოწყობილობის ექსპლუატაციის ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 3 იანვრის № 21 დადგენილებით;
- არახელსაყრელ მეტეოროლოგიურ პირობებში ატმოსფერული ჰაერის დაცვის ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 3 იანვრის № 8 დადგენილებით;
- ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების სტაციონარული წყაროების ინვენტარიზაციის ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 6 იანვრის № 42 დადგენილებით;
- დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან მავნე ნივთიერებათა გაფრქვევების თვითმონიტორინგის და ანგარიშგების წარმოების ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 31 დეკემბრის № 413 დადგენილებით;
- დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის განსაზღვრის ინსტრუმენტული მეთოდის, დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის დამდგენი სპეციალური გამზომ-საკონტროლო აპარატურის სტანდარტული ჩამონათვალისა და დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ტექნოლოგიური პროცესების მიხედვით ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის საანგარიშო მეთოდის შესახებ ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 31 დეკემბრის № 435 დადგენილებით;
- ატმოსფერული ჰაერის მავნე ნივთიერებებით დაბინძურების ინდექსის გამოთვლისა და ატმოსფერული ჰაერის მავნე ნივთიერებებით დაბინძურების დონეების მიხედვით განსაკუთრებით დაბინძურებული, მაღალი დაბინძურების, დაბინძურებული და დაბინძურების არმქონე კატეგორიის რეგიონებისათვის

³⁶ <http://www.parliament.ge/ge/law/11123/28068>

ატმოსფერული ჰაერის მავნე ნივთიერებებით დაბინძურების ინდექსების სიდიდების ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 31 დეკემბრის № 448 დადგენილებით.

- „ატმოსფერულ ჰაერში მავნე ნივთიერებათა ზღვრულად დასაშვები გაფრქვევის ნორმების განაგარიშების ტექნიკური რეგლამენტი, დამტკიცებული საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 31 დეკემბრის № 408 დადგენილებით.

კანონპროექტით ასევე განსაზღვრულია ცვლილებები, რომელთა შესრულება მოიცავს ახალი ტექნიკური რეგლამენტების შემუშავებისა და დამტკიცების ვალდებულებას საქართველოს მთავრობის მიერ. მათ შორის:

- ტექნიკური რეგლამენტი - ატმოსფერული ჰაერის ხარისხობრივი სტანდარტი;
- ტექნიკური რეგლამენტი - საქართველოში ატმოსფერული ჰაერის მავნე ნივთიერებებით დაბინძურების დონეზე დაკვირვების პუნქტების/სადგურების მინიმალური სტანდარტული რაოდენობის, განლაგებისა და ფუნქციონირების წესების, აგრეთვე დაბინძურების დონის გაზომვის სტანდარტული მეთოდების ჩამონათვალის შესახებ;
- ტექნიკური რეგლამენტი „ატმოსფერული ჰაერის მავნე ნივთიერებებით დამაბინძურებელი სხვადასხვა სახეობის სატრანსპორტო და სხვა მოძრავ-მექანიკური საშუალებებიდან გაფრქვევის (გამონაბოლქვის) ევროკავშირის კანონმდებლობით გათვალისწინებული ზღვრულად დასაშვები ნორმების საქართველოს ტერიტორიაზე სამოქმედოდ შემოღების შესახებ“;
- ტექნიკური რეგლამენტი „სახიფათო საწარმოო ობიექტებზე სამრეწველო ავარიებისაგან გარემოს დაცვის ღონისძიებების დამტკიცების თაობაზე“;
- „მაცივარაგენტზე მომუშავე დანადგარის მომსახურების სარეგისტრაციო ჟურნალის წარმოების ტექნიკური რეგლამენტი“;
- „ოზონდამშლელი ნივთიერებების იმპორტის, ექსპორტის, რეექსპორტის და ტრანზიტის ნებართვის გაცემის და წლიური საიმპორტო კვოტის განაწილების ტექნიკური რეგლამენტი“.

არსებული გამოწვევები ატმოსფერული დაცვის სექტორში

2015 წელს ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის შეფასება და მონიტორინგი, ქვეყნის მასშტაბით ამ საკითხზე პასუხისმგებელი ორგანო გარემოს ეროვნული სააგენტოა. აღსანიშნავია, რომ ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების მონიტორინგი წარმოებს ხუთ ქალაქში: თბილისში, რუსთავში, ზესტაფონში, ქუთაისსა და ბათუმში. ერთადერთი ავტომატიზებული სადგური მდებარეობს ვაშლიჯვარში ქ.თბილისში.

2015 წელს გარემოს ეროვნულმა სააგენტომ ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის შეფასებისათვის ჩაატარა ინდიკატორული გაზომვები. აღნიშნული გაზომვები ჩატარდა ორ ეტაპად: პირველი ეტაპისათვის ინდიკატორული მილაკების დამონტაჟება განხორციელდა სექტემბრის ბოლოს, ხოლო მეორე ეტაპისათვის - ნოემბრის პირველ დეკადაში (ორივე შემთხვევაში 14 დღიანი ხანგრძლივობით). ატმოსფერული ჰაერის გაზომვები განხორციელდა საქართველოს ცხრა ქალაქის 58 წერტილში, მათ შორის თბილისის 26 წერტილში. გაიზომა აზოტისა და გოგირდის დიოქსიდების, ოზონისა და ბენზოლის კონცენტრაციები. სინჯები საანალიზოდ გაიგზავნა დიდი ბრიტანეთის აკრედიტებულ ლაბორატორიაში.

გარემოს ეროვნული სააგენტომ მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე წარმოადგინა ორი ანგარიში და გაზომვების შესაბამისი ინტერაქტიური რუკა^{37 38 39}. რუკაზე აღნიშნულია გაზომვის წერტილები და თითოეულ აღნიშვნასთან მითითებულია ჰაერის დაბინძურების ინდექსი (რიცხვი და განმარტება) და დამაბინძურებელი ინგრედიენტის კონცენტრაცია მკგ/მ³-ში.

კითხვები, რომელიც დაისვა აღნიშნული ინდიკატორული გაზომვებისა და წარმოდგენილი შედეგების შესახებ, შემდეგია:

³⁷ https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=zFoqx_U3i7ZI.kq2RDzkYIY_Y

³⁸ <http://nea.gov.ge/uploads/slides/565c3ff59033f.pdf>

³⁹ <http://nea.gov.ge/uploads/slides/5690e012716d8.pdf>

- როგორ შეირჩა გაზომვის წერტილები? ასახავს თუ არა შერჩეული ადგილებიდან მიღებული მონაცემები საერთო სურათს? როგორ მოხდა ჰაერის დაბინძურების ინდექსის დადგენა? რას ეფუძნებოდა აღნიშნული მონაცემის წარმოდგენა: ევროკავშირის რომელიმე დირექტივას თუ, რომელი ქვეყნის ნორმატიული დოკუმენტს?

გარემოს ეროვნული სააგენტოს ინფორმაციის მიხედვით, ინდიკატორული გაზომვების შედეგების შეფასება მოხდა ევროკავშირის ნორმების შესაბამისად, რომლის შესაბამისი შკალა წარმოდგენილია ცხრ. 1-ში.

ცხრილი. 1. ევროკავშირის ნორმების შესაბამისად ჰაერში მავნე ნივთიერებათა კონცენტრაციის მნიშვნელობები და ჰაერის ხარისხის შესაბამისი ინდექსები

მიწისპირა ოზონი (O₃)

ინდექსი	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ზღვარი	დაბალი	დაბალი	დაბალი	საშუალო	საშუალო	საშუალო	მაღალი	მაღალი	მაღალი	ძალიან მაღალი
მკგ/მ3	0-39	40-79	80-120	121-147	148-174	175-200	201-234	235-267	268-300	301+

აზოტის დიოქსიდი (NO₂)

ინდექსი	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ზღვარი	დაბალი	დაბალი	დაბალი	საშუალო	საშუალო	საშუალო	მაღალი	მაღალი	მაღალი	ძალიან მაღალი
მკგ/მ3	0-13	14-26	27-40	41-54	55-67	68-80	81-93	94-106	107-120	121+

ბენზოლი (C₆H₆)

ინდექსი	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ზღვარი	დაბალი	დაბალი	დაბალი	საშუალო	საშუალო	საშუალო	მაღალი	მაღალი	მაღალი	ძალიან მაღალი
მკგ/მ3	0-1,6	1,7-3,3	3,4-5	5,1-5,6	5,7-6,3	6,4-7	7,1-8	8,1-9	9,1-10	10+

გოგირდის დიოქსიდი (SO₂)

ინდექსი	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ზღვარი	დაბალი	დაბალი	დაბალი	საშუალო	საშუალო	საშუალო	მაღალი	მაღალი	მაღალი	ძალიან მაღალი
მკგ/მ3	0-41	42-83	84-125	126-166	167-207	208-250	251-333	334-417	418-500	500+

ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული „ჰაერის ხარისხის შესაბამისი ინდექსები“ წარმოადგენს „ჰაერის ხარისხის ჯანმრთელობის ინდექსს“ (Air Quality Health Index), რომელიც გამოიყენება სხვადასხვა ქვეყნებში (კანადა, დიდი ბრიტანეთი და სხვა). აღნიშნული ინდექსის მიხედვით მოსახლეობას ეძლევა მითითებანი თუ როგორ მოიქცნენ ამა თუ იმ შემთხვევაში. ეს სქემა გამოყენებულ იქნა ევროკავშირის ფინანსური მხარდაჭერილ პროექტში - „ჰაერის ხარისხის მართვა“, რომლის განხორციელებას საქართველოში გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროსთან მჭიდრო თანამშრომლობით უზრუნველყოფდა კავკასიის გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციების ქსელი (CENN). ამ პროექტის მიზანი იყო საქართველოში ევროსტანდარტების შესაბამისი ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის მონიტორინგის სისტემის განვითარება, თუმცა გამოყენებული ინდიკატორული მეთოდით მიღებული მონაცემების დამუშავება და შედეგების ადეკვატური წარმოჩენა გარკვეულ კითხვებს აჩენს.

საქართველოში მოქმედი ტექნიკური რეგლამენტის მიხედვით ატმოსფეროს დაბინძურების ინდექსი კომპლექსური მაჩვენებელია, რომელიც იანგარიშება მინიმუმ 5 მავნე ნივთიერების საშუალოწლიური მაჩვენებლების მიხედვით, რომლებიც მიღებულია ყოველდღიური 4-ჯერადი გაზომვების საფუძველზე. დაბინძურების ინდექსის შესაბამისად, საკვლევი ტერიტორიისათვის ხდება შემდეგი კატეგორიების მინიჭება: განსაკუთრებით დაბინძურებული, მაღალი დაბინძურების, დაბინძურებული და დაბინძურების არმქონე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ორკვირიანი ინდიკატორული გაზომვების შედეგად ატმოსფეროს დაბინძურების ინდექსის ანგარიში აზრს კარგავს.

ცხრილი. 2. ჰაერის ხარისხის სტანდარტი ევროკავშირის დირექტივების მიხედვით 2015 წლის მდგომარეობით

გასაშუალოებული პერიოდი	ზღვრული მნიშვნელობა
გოგირდის დიოქსიდი - SO₂	
ერთი საათი	350 მკგ/მ ³ , გადაჭარბება - არაუმეტეს 24 შემთხვევისა კალენდარულ წელში
ერთი დღე (24 სთ)	125 მკგ/მ ³ , გადაჭარბება არაუმეტეს 3 შემთხვევისა კალენდარული წელი
აზოტის დიოქსიდი - NO₂	
ერთი საათი	200 მკგ/მ ³ , გადაჭარბება - არაუმეტეს 18 შემთხვევისა კალენდარულ წელში
კალენდარული წელი	40 მკგ/მ ³
ბენზოლი - C₆H₆	
კალენდარული წელი	5 მკგ/მ ³
ნახშირჟანგი - CO	
მაქსიმუმ 8 სთ დღეში	10 მგ/მ ³
ტყვია - Pb	
კალენდარული წელი	0,5 მკგ/მ ³
PM₁₀	
ერთი დღე (24სთ)	50 მკგ/მ ³ , გადაჭარბება - არაუმეტეს 35 შემთხვევისა კალენდარულ წელში
კალენდარული წელი	40 მკგ/მ ³
PM_{2.5}	
კალენდარული წელი	25 მკგ/მ ³
ოზონი - O₃	
მაქსიმუმ 8 სთ დღეში	120 მკგ/მ ³
დარიშხანი - As	
კალენდარული წელი	6 ნგ/მ ³
კადმიუმი - Cd	
კალენდარული წელი	5 ნგ/მ ³
ნიკელი - Ni	
კალენდარული წელი	20 ნგ/მ ³
პოლიარომატული ნახშირწყალბადები (ბენზ(ა)პირენის მიხედვით)	
კალენდარული წელი	1 ნგ/მ ³

ევროკავშირში ჰაერის ხარისხის მხრივ მოქმედი დირექტივების შესაბამისად (იხ. ცხრ. 2. ჰაერის ხარისხის ნორმატივები ევროკავშირში) გამოიყენება ზოგადი ჰაერის ხარისხის ინდექსი (the Common Air Quality Index) სხვადასხვა დროის შუალედებისათვის: საათური, დღიური და წლიური ინდექსები. თითოეული ამ ინდექსისათვის არსებობს გამოთვლის შესაბამისი მეთოდი, რომელიც ეფუძნება მონიტორინგის მძლავრ და კარგად ორგანიზებული სისტემის მონაცემებს.

თუ შევადარებთ წარმოდგენილი ორი ცხრილის (ცხრ. 1 და ცხრ. 2) მონაცემების შეჯერებას, ნათლად ჩანს, რომ „საშუალო“ ინდექსი (ინდექსი-4) ნიშნავს ევროკავშირში მოქმედი ჰაერის ხარისხის ნორმატივის გადაჭარბებას ანუ ადგილი აქვს ჰაერის ხარისხის გაუარესებას და არაკეთილსაიმედო მდგომარეობას.

ევროკავშირის ატმოსფერული ჰაერის ხარისხისა და ევროპაში უფრო სუფთა ჰაერის შესახებ დირექტივის თანახმად, რომლის შესრულების ვალდებულება დაფიქსირებულია ასოცირების ხელშეკრულებაში, ძალზედ მნიშვნელოვანია დიდი ყურადღება მიექცეს მონაცემების სწორ ინტერპრეტაციას და ჰაერის ხარისხის შეფასების ადექვატური მეთოდების გამოყენებას.

ბიომრავალფეროვნების დაცვის სექტორში მიმდინარე აქტივობები

ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიისა და მოქმედებათა გეგმის სრულყოფილი შესრულება ასოცირების ხელშეკრულების ერთ-ერთ პირობას წარმოადგენს, ვინაიდან მე-13 თავის (ვაჭრობა და მდგრადი განვითარება), 233-ე მუხლის თანახმად, ქვეყანა ვალდებულია უზრუნველყოს მდგრადი სატყეო სექტორის განვითარება.

2013-14 წლებში საქართველოს ხელისუფლებამ დაამტკიცა ბიომრავალფეროვნების დაცვასა და მდგრად გამოყენებასთან დაკავშირებული ეროვნული პოლიტიკის განმსაზღვრელი დოკუმენტები: „საქართველოს ეროვნული სატყეო კონცეფცია“⁴⁰ და „საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგია და მოქმედებათა გეგმა 2014-2020“⁴¹.

აღნიშნულ სტრატეგიულ დოკუმენტებში აღწერილია ბიომრავალფეროვნების დაცვასა და სატყეო სექტორის მართვასთან დაკავშირებული პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები. სხვა საკითხებთან ერთად, განხილულია ინფრასტრუქტურული/ეკონომიკური პროექტების ნეგატიური ზემოქმედება ეკოსისტემებზე (მათ შორის, ტყეებზე). ბიომრავალფეროვნების ნაწილში, საქართველომ ასოცირების ხელშეკრულების ძალაში შესვლიდან ორი წლის მანძილზე ეროვნული კანონმდებლობა შესაბამისობაში უნდა მოიყვანოს „ფრინველთა კონსერვაციის შესახებ (2009/147/EC) და „ბუნებრივი ჰაბიტატებისა და ველური ფაუნისა და ფლორის კონსერვაციის შესახებ“ (92/43/EEC) ევროკავშირის დირექტივებთან, ასევე შეიმუშავოს ახალი ტყის კოდექსი, 233 მუხლით აღებული ვალდებულებების შესრულებისთვის.

2015 წლის ბოლოს საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ კომენტარებისა და შემდგომი განხილვისათვის გამოაქვეყნა საქართველოს კანონების „ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შესახებ“ და „ტყის კოდექსი“ პროექტები.

სწორედ ზემოხსენებულმა კანონებმა უნდა უზრუნველყონ ეკოსისტემებისა და ჰაბიტატების დაცვა და მდგრადი გამოყენება. ამ კანონპროექტებმა უნდა ჩაანაცვლონ მოქმედი კანონები „ცხოველთა სამყაროს შესახებ (1996)“, „ტყის კოდექსი (1999)“, „წითელი ნუსხისა და წითელი წიგნის შესახებ“ (2003), „გარემოზე ზემოქმედების ნებართვის შესახებ“ (2007), „ეკოლოგიური ექსპერიზის შესახებ“ (2007), „ტყის ფონდის მართვის შესახებ“ (2010).

ბიომრავალფეროვნება

2015 წლის ნოემბერში გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს მიერ გამოქვეყნებული „ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შესახებ“ საქართველოს კანონის სამუშაო ვერსიის მიზანი ევროკავშირის შესაბამის დირექტივებთან საქართველოს ეროვნული კანონმდებლობის ჰარმონიზება წარმოადგენს.

წარმოდგენილი კანონპროექტი საკმაოდ ხარვეზიანია, ვინაიდან ის არ არეგულირებს ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციასა და გამოყენებასთან დაკავშირებულ ყველა იმ საფრთხეს, რომელიც განსაზღვრულია 2014-2020 წწ. საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიისა და მოქმედებათა გეგმაში (შემდგომში - “სბსმგ”)⁴², მათ შორის ისეთ საფრთხეებს, როგორცაა როგორცაა ჰაბიტატების განადგურება, დეგრადაცია (მათ შორის გარემოს დაბინძურების შედეგად) და ფრაგმენტაცია; ინვაზიური სახეობებისა და დაავადებების გავრცელება (განსაკუთრებით მცენარეებთან მიმართებაში).

⁴⁰ საქართველოს პარლამენტის დადგენილება N1742-III, 11.12.2013

⁴¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N343, 08.05.2014

⁴² დამტკიცებულია საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 8 მაისის N343 დადგენილებით

კანონპროექტში, პრაქტიკულად არ არის განხილული ბიოუსაფრთხოების საკითხები. ამასთან, საზოგადოების ინფორმირებისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, საზოგადოების მონაწილეობის სამართლებრივი მექანიზმები უგულებელყოფილია მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესის მქონე საკითხების რეგულირებისასაც.

კანონპროექტის ძირითადი ტექსტიდან, მისი გარდამავალი დებულებებიდან და განმარტებითი ბარათიდან გაუგებარია, თუ როგორ იქნება დარეგულირებული ნადირობისა და თევზჭერის (როგორც სამოყვარულო, ისე კომერციული) საკითხები. გაუგებარია, ამ კანონის მიღების შედეგად უქმდება თუ ძალაში რჩება „ცხოველთა სამყაროს შესახებ“ საქართველოს კანონი (ან მისი რომელიმე ნაწილი), ასევე ამ კანონის და „ტყის კოდექსის“-ის კანონქვემდებარე აქტები, რომლებიც არეგულირებენ ბიომრავალფეროვნებასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა საკითხს (მაგ. ნადირობა, თევზჭერა, სამონადირეო მეურნეობების შექმნა-ფუნქციონირება და ა.შ.). გაუგებარია, შედის თუ არა ცვლილებები „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონში. ამ საკითხების კანონპროექტის შემუშავების საწყის ეტაპზე გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში, კიდევ უფრო გაუგებარ და წინააღმდეგობრივ კანონმდებლობას მივიღებთ, რაც საბოლოო ჯამში ბიომრავალფეროვნების დეგრადაციას გამოიწვევს.

ასოცირების დღის წესრიგით, ზემოთ აღნიშნული ორი დირექტივისთვის 2017 წლიდან ეროვნული კანონმდებლობის შესრულება და კომპეტენტური უწყებების განსაზღვრა. მაგრამ აღნიშნული პროექტით, არაა განსაზღვრული პროცედურები, რის საფუძველზეც, ჰაბიტატების დაცვის მიზნით, ტერიტორიას შეიძლება მიენიჭოს „ზურმუხტის ქსელში ჩართული ტერიტორიის“ ან „ფრინველთათვის მნიშვნელოვანი ტერიტორიის სტატუსი“; არ არის განსაზღვრული ამ პროცესში საზოგადოების მონაწილეობის სამართლებრივი მექანიზმები; გაუგებარია, როგორ უნდა განისაზღვროს ამ ტერიტორიების მართვის მექანიზმები.

ამასთან, კანონპროექტი არ გვთავაზობს ბიომრავალფეროვნების ასპექტების ინტეგრირების კონკრეტულ მექანიზმებს ეკონომიკურ სექტორში გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, კერძოდ, სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების, გარემოზე ზემოქმედების შეფასების ან სივრცული დაგეგმვის მეშვეობით.

სატყეო სექტორში მიმდინარე აქტივობები

2014-2015 წლების განმავლობაში სატყეო სექტორში ინტენსიურად მიმდინარეობდა მთელი რიგი საქმიანობების განხორციელება. შედეგად, 2015 წლის 24 დეკემბერს საქართველოს მთავრობამ გამოაქვეყნა ტყის კოდექსის ახალი სამუშაო ვერსია საზოგადოებრივი განხილვისთვის. 2016 წლის დასაწყისიდან მიმდინარეობს კოდექსის არაოფიციალური წარდგენა პარლამენტში, სხვადასხვა დაინტერესებული ჯგუფებისთვის საქართველოს რეგიონებში. მისასალმებელია, დასახული მიზანი, რომ ფართო საზოგადოებრივი განხილვის შედეგად მიღწეულ იყოს კონსენსუსი სატყეო სექტორთან მიმართებაში.

ტყის კოდექსის გარდა, სექტორში ინტენსიურად მიმდინარეობდა მთელი რიგი საპილოტე, თუ საკანონმდებლო საქმიანობა. მაგ. გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ) დახმარებით მომზადდა „ტყის მდგრადი მართვის ეროვნული კრიტერიუმებისა და ინდიკატორების შემუშავების“ დოკუმენტის მეორე ვერსია. თუმცა სამწუხაროა, რომ მან ვერ ჰპოვა შემდგომი ასახვა ახალ ტყის კოდექსში⁴³.

მსოფლიო ბუნების დაცვის ფონდმა - WWF, შეიმუშავა ტყის მდგრადი მართვის ეროვნული კრიტერიუმები და ინდიკატორები, რომლებიც მომზადდა საერთაშორისო სატყეო სამეურვეო საბჭოს (Forest Stewardship Council - FSC) პრინციპებისა და კრიტერიუმების შესაბამისად. ამჟამად, ასევე მიმდინარეობს ეროვნული სამოქმედო გეგმით განსაზღვრული ნებაყოფლობითი სერტიფიცირების პოტენციალის ანალიზი. მსოფლიო ბუნების

⁴³ „შემუშავდა ტყის მდგრადი მართვის ეროვნული კრიტერიუმებისა და ინდიკატორების დოკუმენტის მეორე სამუშაო ვერსია. 2015 წლის ნოემბერში, გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოების მხარდაჭერით სამუშაო ვიზიტით იმყოფებოდნენ საერთაშორისო ექსპერტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ტყის მდგრადი მართვის ეროვნული ინდიკატორების დახვეწას „ 2015 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმის შესრულების ანგარიში.

დაცვის ფონდმა ჩამოაყალიბა სამუშაო ჯგუფი რომელშიც შედის ყველა დაინტერესებული მხარე, როგორც არასამთავრობოები და გარემოს და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, აგრეთვე, ბიზნესი⁴⁴. პროექტის დასრულება იგეგმება 2016 წლის ივლის-აგვისტოში, რის შემდეგაც გადაეგზავნება დამტკიცებისთვის FSC-ს.

სამწუხაროდ, ქართული მხარისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, გადავადდა სატყეო მონიტორინგის ახალი სისტემის ჩამოყალიბება. ვორდლ რესურს ინსტიტუტმა (World Resource Institute- WRI) მოამზადა პროექტი Global Forest Watch (სატყეო მონიტორინგის ახალი სისტემა), რომელიც მიზნად ისახავს GFW 2.0 ტექნოლოგიის დანერგვას საქართველოში გაუდაზნობის, ტყისა და მიწის დეგრადაციის, ასევე უკანონო ჭრების შესამცირებლად და ბიომრავალფეროვნების დაცვის მიზნით. პროექტის მხარს დაუჭერს GEF/UNEP და მისი განხორციელება 2016 წლის გაზაფხულიდან დაიწყება.

ახალი სატყეო კოდექსი და არსებული გამოწვევები

მოკლედ განვიხილავთ, თუ რამდენად ავგარებს დღევანდელ კანონმდებლობაში არსებულ პრობლემებს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს მიერ შემუშავებული ტყის კოდექსით რამდენად შეესაბამება ის გარემოსდაცვითი პოლიტიკისა განმსაზღვრელ სტრატეგიულ დოკუმენტებსა და ევროკავშირის შესაბამის დირექტივებს.

მნიშვნელოვანია, რომ ტყის კოდექსი ხაზგასმულად აღიარებდეს და ეყრდნობოდეს "მდგრადი განვითარების პრინციპებს", რაც ასახულია "გარემოსა და განვითარების რიოს დეკლარაციის" "21-ე საუკუნის გლობალური მდგრადი განვითარების პროგრამის - დღის წესრიგ 21-ის" და "ტყეების დაცვის, მდგრადი განვითარებისა და მართვის პრინციპების შესახებ არასაკანონმდებლო ვალდებულებათა განცხადების" დასკვნით დოკუმენტში⁴⁵. ასოცირების ხელშეკრულების მეცამეტე თავი „ვაჭრობა და მდგრადი განვითარება“ მთლიანად ეყრდნობა რიოს დეკლარაციის პრინციპებს და მოუწოდებს საქართველოს მისი შესრულებისკენ.

ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემურ საკითხს კანონპროექტში წარმოადგენს ტყით განსაკუთრებული დანიშნულებით სარგებლობა. ის სრულადაა გადმოტანილი მოქმედი კანონმდებლობიდან, არ შეესაბამება ტყისა და ბიომრავალფეროვნების დაცვისა და მართვის დეკლარირებულ მიზნებს და ეწინააღმდეგება ევროკავშირის ჰორიზონტულ კანონმდებლობას.

ამჟამად, ბუნებრივ ეკოსისტემებში (მათ შორის ტყით დაფარულ ფართობებზე), სხვადასხვა ეკონომიკური/ინფრასტრუქტურული პროექტი ხორციელდება ისეთი რეგულაციების გამოყენებით, როგორებიცაა „სახელმწიფო ტყის ფონდით სპეციალური დანიშნულებით სარგებლობა“ და ამორიცხვა „ტყის ფონდიდან“. ეს კანონმდებლობა ძალზე არათანამიმდევრულია და შორს დგას მდგრადი განვითარების პრინციპებისგან. მისი პრაქტიკაში გამოყენების კონკრეტულ მაგალითების განხილვა მეტად რთულ სურათს წარმოაჩენს. ამ ფორმით ტყითსარგებლობის შედეგად ტყის განადგურებისა და დეგრადაციის ტემპმა გადააჭარბა ისეთ ტრადიციულ საფრთხეებს, როგორიცაა არამდგრადი ტყის ჭრა და ძოვება.

ტყითსარგებლობის ეს ფორმა გამოიყენება ისეთი საქმიანობების განსახორციელებლად, რაც იწვევს ბიომრავალფეროვნებისა და გარემოს შეუქცევად დეგრადაციას: წიაღის მოპოვება, ელექტროსადგურების, ასევე მილსადენების, გზების და სხვა ხაზობრივი ინფრასტრუქტურის მშენებლობა, ურბანული განვითარება და ა.შ.

„სახელმწიფო ტყის ფონდით სპეციალური დანიშნულებით სარგებლობასთან“ დაკავშირებული კანონმდებლობის ძირითად ნაკლოვანებებს შემდეგი გარემოებები:

⁴⁴ მთლიანად პროცესი 2016 წლის ივლის-აგვისტოში დასრულდება და შემდეგ გადაეგზავნება FSC დასამტკიცებლად

⁴⁵ მიღებულია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 1992 წლის რიო-დე-ჟანეიროს გარემოსა და განვითარების საერთაშორისო კონფერენციის (United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 1992) მიერ

- არ არის დადგენილი სამართლებრივი მექანიზმი, რომელიც ამა თუ იმ კონკრეტული საქმიანობის განხორციელების აუცილებლობას და რამდენად აუცილებელია ამ საქმიანობის განხორციელებისათვის „სპეციალური დანიშნულებით ტყითსარგებლობა“.
- არ არის განსაზღვრული საქმიანობის შედეგად, ვინ უნდა იღებდეს „მნიშვნელოვან ეკონომიკურ სარგებელს“ - სახელმწიფო თუ საქმიანობის განმახორციელებელი კერძო პირი.
- არ არის დადგენილი, ეკონომიკური სარგებლის შეფასებისა და მნიშვნელობის განსაზღვრის საკითხი/პროცედურა
- სახელმწიფო ტყის ფონდით სპეციალური სარგებლობის თაობაზე გადაწყვეტილებას სამინისტრო ან მთავრობა იღებს მარტივი ადმინისტრაციული წესით, რაც გამორიცხავს დაინტერესებული საზოგადოების წინასწარ ინფორმირებასა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობას.
- არ არის დადგენილი პროცედურა/მექანიზმი, რომლითაც უნდა შეფასდეს საქმიანობის გარემოსდაცვითი კანონმდებლობასთან შესაბამისობის საკითხი გაუმართავია კომპენსაციის მექანიზმი. კანონმდებლობა გულისხმობს საქმიანობის შედეგად გარემოზე მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას (კომპენსაციას), იმგვარად, რომ არ კი განიხილავს გარემოზე ზემოქმედების (ზიანის) აცილებისა და შერბილების შესაძლებლობებს (მათ შორის, ადგილმდებარეობის ან ტექნოლოგიური ალტერნატივების საშუალებით და სხვ.). ამ იერარქიის (ზიანის აცილება-შემცირება-კომპენსაცია) დარღვევის შემთხვევაში, ბიომრავალფეროვნების შეუქცევად დეგრადაცია გარდაუვალია.

აღსანიშნავია, რომ ტყის კოდექსის ახალი რედაქციით, უარესდება არსებული წესი, რომლის თანახმადაც, ტყითსარგებლობის აუქციონის გამოცხადებამდე, სალიცენზიოდ გასატანი ფართობების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება ხდება საჯარო ადმინისტრაციული წარმოების გზით. კანონპროექტის შემოთავაზებული რედაქცია გვაბრუნებს იმ დროსთან, როდესაც საზოგადოების მონაწილეობის გარეშე, გარემოსდაცვით, სოციალური და ეკონომიკური რისკების გათვალისწინების გარეშე, გაიცა ათეულობით გრძელვადიანი ხე-ტყის დამზადების ლიცენზია. აღსანიშნავია ისიც, რომ გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრომ არაერთხელ განაცხადა, რომ ეს იყო ცუდი პრაქტიკა და მომავალში უარს იტყოდა ტყითსარგებლობის ამ ფორმაზე.

კანონპროექტის 39-ე მუხლის თანახმად, „ტყით სპეციალური მოსარგებლე შეიძლება იყოს ფიზიკური ან იურიდიული პირი და ტყის მართვის ორგანო“. ხოლო მე-40 მუხლის თანახმად, ტყის მერქნიანი მცენარეებით, მისი პროდუქტებით სარგებლობა და ტყის პლანტაციური მეურნეობის მოწყობა ტყის მართვის მიზნებიდან გამომდინარე შეიძლება განხორციელდეს ტყის მართვის ორგანოს მიერ ტყითსარგებლობის დოკუმენტის გარეშე. ეს ნიშნავს, რომ „ტყის მართვის ორგანო“ - სახელმწიფო შპს, ერთდროულად არის ტყითსარგებლობის სანებართვო დოკუმენტების გამცემიც, მათი პირობების გამკონტროლებელიც და მონოპოლისტი მოსარგებლევ. ამავდროულად, მის საქმიანობას პრაქტიკულად არავინ გააკონტროლებს. მსგავსი რეგულაციის დაშვება კატეგორიულად არ შეიძლება, ვინაიდან შეიცავს კორუფციული გარიგებების მაღალ რისკს.

ეს საჯარო პოლიტიკის ნარკვევი გამოიცა მწვანე ალტერნატივას პროექტის – „ევროინტეგრაციის გამოწვევები უკეთესი გარემოსდაცვითი მმართველობისათვის“ ფარგლებში. პროექტი ხორციელდება ფონდი „ღია საზოგადოება-საქართველოს“ ფინანსური მხარდაჭერით.

ამ ნარკვევში გამოთქმული მოსაზრებები გამოხატავს მწვანე ალტერნატივას პოზიციას და არ შეიძლება განხილულ იქნეს ფონდი „ღია საზოგადოება-საქართველოს“ და ევროკავშირის შეხედულებათა ამსახველად.

დოკუმენტზე მუშაობდნენ: მანანა ქოჩლაძე, ქეთევან გუჯარაიძე,
ექსპერტები: ირაკლი მაჭარაშვილი, დათო ჭიპაშვილი,
ციცინო თურქაძე, თამარ გუგუშვილი

© მწვანე ალტერნატივა, 2016

თბილისი, 0179,
ფალიაშვილის ქ.#27/29, II სართ.
ტელ: (995 32) 222 38 74; 229 27 73
ფაქსი: (995 32) 222 38 74
GREENALT@GREENALT.ORG
WWW.GREENALT.ORG